

УДК 94(477:47):[323.232/.27:025.172]"1918"
DOI: <https://doi.org/10.17721/1728-2640.2024.159.3>

Артем ВАСИЛИНЧУК, асп.
ORCID ID: 0000-0001-6379-116X
e-mail: a.vasylynchuk@ukma.edu.ua
Національний університет "Києво-Могилянська академія", Київ, Україна

ЛИСТІВКОВА ПРОПАГАНДА ГЕТЬМАНСЬКИХ СИЛ ПІД ЧАС ПОВСТАННЯ ДИРЕКТОРІЇ (листопад–грудень 1918 року)

Вступ. Повстання Директорії Української народної республіки, що розпочалося в листопаді 1918 р., стало серйозним викликом для Української Держави і змусило її терміново вживати заходи як військового, так і пропагандистського спрямування з метою недопущення поширення повстання і його подолання. Одним із провідних напрямків пропагандистської діяльності у той час були листівки, які давали змогу поширювати настанови пропаганди на широку аудиторію, а відтак – відображати політичну ідеологію сторони конфлікту, образ ворога, рецепцію причин конфлікту і нагальні потреби сторони. З огляду на це за досить короткий період перебігу антигетьманського повстання в м. Києві було налагоджено випуск відозв і листівок як з боку держави, так і з боку російських парамілітарних утворень, що забезпечували підтримку уряду. Аналіз цих відозв сприятиме вивченню ідеології, на яку намагалися спертися гетьманські сили у цей період, візію майбутнього України, нагальні потреби гетьманських сил і певною мірою зрозуміти суспільну думку того часу. Метою пропонованої роботи є аналіз пропаганди гетьманських сил під час повстання Директорії за методологію Г. Лассвела.

Методи. В основу дослідження покладено комплекс загальнонаукових (аналіз, синтез, індукція, дедукція) і спеціальних історичних методів, а також контент-аналіз і методологію вивчення пропаганди Г. Лассвела.

Результати. Встановлено наявність 11 листівок, що були видані прогетьманськими силами під час антигетьманського повстання, які можна класифікувати у дві значні групи: державницькі і російські. У процесі дослідження проаналізовано ідейні настанови, висловлені у листівках, виділено характерні прийоми, які застосовували для впливу на людську свідомість, розглянуто образ ворога й образи Української Держави і Павла Скоропадського.

Висновки. З'ясовано, що дві групи значно різнилися між собою як методологічним підходом до організації листівкової пропаганди, так й ідейним наповненням. Зокрема, державницькі листівки, незважаючи на "Федеративну грамоту" 14 листопада 1918 р., продовжували стояти на позиціях україноцентризму й у більшості з них не проглядається русофільський вплив. Також важливу роль у них відігравав своєрідний "культ особи" Павла Скоропадського. З іншого боку, у російських листівках майже відсутні згадки про Україну і Павла Скоропадського. Також було встановлено наявність підтримки Української Держави з боку ієрархів православної церкви шляхом випуску відповідних відозв.

Ключові слова: антигетьманське повстання, Українська революція, пропаганда, інформаційна політика, листівки, Директорія УНР, Павло Скоропадський.

Вступ

У класичній праці "Техніка пропаганди у світовій війні", присвяченій вивченню пропаганди, Г. Лассвел відзначив, що під час Першої світової війни пропаганда зайняла настільки важливу роль у війні, що її можна назвати окремим, третім напрямком війни на рівні з безпосередньо військовими діями й економічним тиском (Lasswell, 1927, р. 9). Відтоді пропагандистська діяльність є невід'ємною супутницею всіх військових конфліктів і відіграє в них надзвичайно важливу роль. Особливо посилюється ця роль під час внутрішніх конфліктів (повстань, громадянських воєн), оскільки успіх сторін значною мірою залежить від рівня народної підтримки. Крім того, під час внутрішніх конфліктів сторони загалом мають однакову цільову аудиторію, що може не різнитися між собою мовою, вірою або громадянством. Тож у таких конфліктах успіх значною мірою залежить від того, наскільки вдасться отримати симпатії населення та привернути його на свій бік. Це може виявлятися в залученні цивільного населення до лав військовослужбовців, активізації забезпечення війська продовольством з боку громадян, впливі на бойовий дух комбатантів (як своїх, так і ворожих) і в такий спосіб прямо впливати на хід бойових дій. Зауваження Г. Лассвела про значущість пропаганди є більш ніж актуальними і для періоду Української революції, зокрема і для антигетьманського повстання, піднятого Директорією в середині 1918 р.

Стан дослідження теми. Тема пропаганди в часи Української революції наразі є слабо дослідженою. Ми маємо лише низку коротеньких публікацій, присвячених

агітаційно-пропагандистській діяльності українських урядів і місцевих органів влади. Зокрема, варто згадати розвідки Р. Панасюка (Панасюк, 2010), К. Лук'янець (Лук'янець, 2019), В. Гудими (Гудима, 2010), Б. Малиновського (Малиновський, 2023) і публікацію Р. Пирого щодо діяльності преси як джерела з історії Української революції (Пиріг, 2011). Також потрібно відзначити публікацію колекції листівок (волянськ) періоду Української революції за редакцією О. Надтоки (Надтока, 2018). Проте діяльність гетьманських агітаційно-пропагандистських структур наразі не є вивченою на належному рівні і сам факт її існування досить маловідомий.

Методи

В основу дослідження було покладено комплекс загальнонаукових (аналіз, синтез, індукція, дедукція) і спеціальних історичних методів, а також контент-аналіз і методологію вивчення пропаганди Г. Лассвела.

Відповідно до висновків Г. Лассвела, головними завданнями пропаганди під час війни є:

- мобілізувати ненависть до ворога,
- побудувати дружні відносини із союзниками,
- забезпечити дружбу або співпрацю щодо нейтральних країн/сторін,
- деморалізувати ворога (Lasswell, 1927, р. 196).

Маємо зауважити, що саме перший пункт є ключовим завданням пропаганди, оскільки другий і третій пункти стосуються, радше, сфери міжнародних відносин і з огляду на короткоплінність антигетьманського повстання дії в цьому напрямі не змогли розгорнутися в повну силу, а спроби здійснення такого впливу в ході Яської конференції вже були досліджені у відповідних

наукових публікаціях (Матяш, 2019). Деморалізація ж ворога є досить складним завданням для пропагандиста, урахувавши тогочасні технічні можливості впливу на підконтрольну ворогу територію й особовий склад.

У пропонованій праці ми зосередимо увагу на дослідженні такого виду пропаганди як листівки. Метою листівки є поширення серед максимально значної кількості людей необхідної для пропагандиста інформації та настанов. З огляду на це листівки:

- зазвичай є короткими, змістовними, позбавленими зайвої інформації;
- відображають квінтесенцію ідей того чи іншого руху, його ідеали, є втіленням "політичного міфу" в розумінні Г. Лассвела (а саме, сукупність соціальних переконань, які охоплюють стійкі уявлення про ідеальний тип влади в межах конкретного суспільного устрою (Павлов, 2015));
- видавалися спеціалізованими структурними підрозділами держави або політичної організації, а отже, позбавлені суб'єктивізму та відображають позицію саме керівників руху, а не побічних осіб (напр., редактора газети, незалежного журналіста тощо);
- зазвичай наповнені досить різними, безкомпромісними й чіткими гаслами;
- видавалися масовими тиражами і поширювалися безкоштовно (на відміну від преси).

Зважаючи на зазначене, листівки є найзмістовнішим джерелом для вивчення пропаганди у сенсі розуміння "політичного міфу" сторони конфлікту, образу ворога, потреб і труднощів, з якими стикається сторона. Головним методом їх поширення було розклеювання на спеціалізованих тумбах для оголошень і на стінах будинків. Відповідно, вивчення листівок цього періоду дасть нам можливість з'ясувати ідеологію, на яку намагалися спертися прогетьманські сили в цей період, візію майбутнього України, нагальні потреби прогетьманських сил і, певною мірою, зрозуміти суспільну думку того часу. Крім того, ми дізнаємось, у який спосіб пропаганда впливала на хід бойових дій і перебіг повстання.

У нашій праці, спираючись на теоретичні напрацювання Г. Лассвела, спробуємо здійснити аналіз пропаганди прогетьманських сил. Спершу буде розглянуто організаційну структуру агітаційно-пропагандистської діяльності прогетьманських сил. Після цього листівки будуть безпосередньо вивчені та проаналізовані за виділеними Г. Лассвелом напрямками (відповідальність за конфлікт і його мета, демонізація ворога, політичний міф). Також визначимо цільову аудиторію, надамо оцінку ефективності пропаганди і її впливу на військові дії тощо.

На жаль, великою проблемою є відсутність збереженості нормативно-правових актів і розпоряджень, наказів, що безпосередньо би регламентували видання листівок. З огляду на зазначене, об'єктом дослідження будуть безпосередньо самі листівки, опубліковані джерела наративного характеру (спогади, мемуари, щоденники тощо). Зважаючи на те, що найбільша кількість збережених зразків друкованої пропаганди стосується м. Києва, то саме вона стане об'єктом дослідження.

Результати

Як заявляє Г. Лассвел, кожна з країн – учасниць Першої світової війни була змушена, зрештою, вдаватися до організації пропагандистської політики й утворювати відповідні державні структури, відповідальні за цей напрям діяльності. В Українській державі ефективність цього процесу була досить низькою. Один зі спів-

робітників "Пресового відділу" А. Маляревський у своїх спогадах неодноразово зауважував, що самого гетьмана не цікавили питання пропаганди і за весь час існування гетьманського режиму нормальний механізм її діяльності так і не запрацював. Про відсутність розуміння важливості ведення власної агітації він також неодноразово згадує, описуючи особу І. Кістяковського (міністра внутрішніх справ упродовж липня-жовтня 1918 р.) (Маляревський, 1923).

Проте саме до компетенції цього відомства з травня 1918 р. належали питання інформаційної політики та цензури, зокрема відомства Українського телеграфного агентства (далі – УТА) і Департаменту преси. Згадані установи виконували різноманітний спектр функцій, починаючи від затвердження правил цензурування і контролю за пресою, упродовження власних періодичних видань офіційного і неофіційного характеру, і закінчуючи створенням позитивного образу влади шляхом публікацій статей у незалежних виданнях, видавництвом листівок. За час із 29 квітня 1918 р. і до моменту початку повстання було випущено лише декілька листівок, причому більшість з них безпосередньо після перевороту, щоб пояснити громадянам сутність і програмні засади нового режиму (Відозва, 1918).

Варто зауважити, що серед політичних і громадських організацій де-факто не було майже жодної сили, яка би здійснювала підтримку режиму, за винятком Української народної громади, Української демократично-хліборобської партії (частково) і низки переважно проросійських політичних організацій (ПРОТОФІС, Союз земельних власників) (Любець, 2013). Однак їхні можливості для проведення масової агітації теж були вкрай незначними. З огляду на це держава не лише самостійно не проводила пропагандистську діяльність серед широких верств населення, але й не мала майже жодних союзників серед громадськості, які могли би здійснювати її підтримку замість державних структур.

Також важливим є те, що впродовж усього періоду існування Української Держави аж до проголошення "Федеративної грамоти" режим "розривався" між прихильниками української незалежності (більшість з яких зрештою об'єдналися в надпартійне утворення Український національний союз за винятком Української народної громади й Української демократично-хліборобської партії) і прихильниками єдності з Росією (українські філіали Всеросійського національного центру, Союзу відродження Росії, Партія народної свободи, Монархічний блок), між "вкрай лівими" (есери, есдеки як російські, так і українські) і "вкрай правими" (ПРОТОФІС, Союз земельних власників) в соціально-економічному сенсі. Не маючи єдиної політичної опори впродовж періоду свого існування і зрештою зважившись на "Федеративну грамоту", керівництво держави зробило вибір у бік проросійських й економічно правих кіл і було змушене шукати собі політичну опору, ведучи агітаційно-пропагандистську діяльність.

Усього нам вдалося виявити 11 матеріалів, що поширювалися як листівки у межах столиці, хоча без сумніву їхня кількість була більшою. Зокрема, про уривки листівок, які наразі не були віднайдені, згадують учасники оборони Києва від військ Директорії граф Ф. Келлер (Цветков, 2007) і Б. Хитрово (Волков, 2001, с. 143).

Листівкову пропаганду прогетьманських сил доцільно досліджувати за джерелами походження з огляду на значні відмінності між ними залежно від цього параметру. Насамперед варто розглянути листівки й відозви, що були випущені від імені самого гетьмана, а саме –

"Звернення до старшин, козаків і жовнірів" (Наказ армії..., 1918) (цей документ відомий і як наказ № 247 Армії Української держави) і "Грамота до хліборобів України" (від 19 листопада 1918 р.) (Пиріг та ін., 2015, с. 73). З огляду на те, що видавалися вони особисто від очільника держави, то саме їх ми можемо вважати найближчими до особистих поглядів П. Скоропадського в цей період. Обидва звернення були видані російською й українською мовами, написані досить дружньою мовою від першої особи (тобто у формі особистого звернення гетьмана до читача), а, окрім листівкового формату, їх друкували також і в пресі.

Першу відозву було видано в один день з початком повстання Директорії, однак поширювали її і пізніше, зокрема в "Державному віснику" була надрукована лише 30 листопада 1918 р. (Пиріг та ін., 2015, с. 73) й орієнтована на тих військовослужбовців, які ще лишалися в підконтрольних офіційній владі частинах. Відозва закликає до припинення національної і політичної ворожнечі та до збереження державного ладу й боротьби проти більшовизму заради порятунку як України, так і Росії. Видно, що видання відозви планували радше як засіб морально-психологічної підготовки військовослужбовців до майбутньої військової конфронтації з РСФРР цілком у контексті домовленостей, укладених з очільником Всевеликого Війська Донського П. Красновим на початку листопада 1918 р. (Буравченков, 2008, с. 79–80) і плану здійснення "гібридних" військових дій проти РСФРР, про які згадує у своїх спогадах П. Скоропадський (Скоропадський, 2016, с. 307). Друга ж відозва являє собою заклик до хліборобів-власників утворювати загони самооборони й самостійно підтримувати порядок і державний лад у селах (Пиріг та ін., 2015, с. 73). У відозвах гетьмана звертає на себе увагу відсутність будь-яких посилань на повстання Директорії і її лідерів. Головними мотивами обох листівок є боротьба проти більшовизму. Характерно, що якщо в першій листівці заклики до боротьби проти нього ми ще можемо пояснити запланованим курсом на майбутню боротьбу з більшовиками, то згадка про більшовиків у зверненні до хліборобів є спробою поєднати більшовиків з усім повстанським рухом. Водночас звертає на себе увагу те, що в гетьманських відозвах взагалі не згадують виступ Директорії. Лише у другій до більшовиків як ворогів додають безіменні "розбишаки", "темні сили", "вороги порядку" без чіткої персоніфікації. З такої риторики формується враження, що листівки мали на меті поєднати з більшовизмом будь-які виступи проти влади, а відтак і виступ Директорії, перевести його сприйняття населенням з організованого виступу проти влади на хаотичні бунти, дотичні до більшовизму. Також для обох гетьманських листівок провідною настановою є заклик до збереження державного ладу і стабільності, над яким, як видно з контексту, працював і продовжує працювати гетьман. Це ж ми і можемо вважати політичним міфом листівок гетьмана відповідно до методології Лассвела. Для виконання настанов використовують різні прийоми, зокрема:

- акцент на питанні власності ("У Росії... всяка, навіть мала, власність нищиться"). Отже, за допомогою цього читача підсвідомо залякували соціалізацією власності як у радянській Росії;

- апеляція до почуттів патріотизму, любові до своєї батьківщини;

- звернення до почуття обов'язку і совісті щодо захисту батьківщини ("зрада прийнятому обов'язку – великий гріх перед Богом і ганьба перед батьківщиною");

- зосередження уваги на серйозності становища (обидві відозви починаються з акцентування уваги на настанні важких часів).

Важливо зауважити, що у першій відозві, орієнтованій на військових, зроблено акцент на спільних інтересах України і Росії у боротьбі з більшовизмом, тоді як друга має чітке національне забарвлення і жодних згадок про Росію.

У своїх спогадах П. Скоропадський зазначав, що, на його думку, "під час громадянської війни голова держави не повинен особисто стояти на чолі однієї зі сторін" (Скоропадський, 2016, с. 323). І дійсно, характеризуючи відозви від самого гетьмана, складається враження, що вони дещо відірвані від подій, які відбуваються в Україні, підштовхують ворожість лише проти більшовиків й анархії на місцях і цілком могли би бути актуальними, до прикладу, під час Звенигородсько-Таращанського повстання літа 1918 р.

Ще однією категорією листівок є ті, які, ймовірно, були випущені раніше згаданими державними пропагандистськими структурами, а саме листівки:

- "Братя!" від 6 грудня 1918 р. (Братя, 1918);

- "Громадяне Української держави!" (Громадяне Української Держави, 1918);

- "Громадяне!" (Громадяне, 1918);

- "Къ чиновникамъ!" (К чиновникам, 1918).

На їхній державний характер видання вказує відсутність особи – підписанта відозв, що було би доречно у випадку їх випуску певною організацією, а на спільність їхнього походження – єдиний шрифт, відмінний від наявного в інших типах листівок.

За мовною ознакою три з них було видано російською мовою й одна – українською. Відразу варто зазначити, що вони є дещо нетиповими порівняно з більшістю листівок часів Української революції і являють собою полотнища середнього розміру (близько 26×20 см – 30×24 см), заповнені текстом (часто у два стовпчики) дрібного шрифту, через що їхнє читання є досить складним процесом. Листівки, видані російською мовою, зберігають дореволюційну орфографію.

Хоч велика кількість тексту та дрібний шрифт заважали адекватному сприйняттю листівок значному відсотку реципієнтів пропаганди, проте завдяки дуже детальному, логічному і послідовному викладу для дослідників вони можуть слугувати чудовим джерелом тих пропагандистських тез й ідеології, яку під час повстання намагалась підтримувати держава.

Насамперед варто звернути увагу, що ці листівки містять досить багато згадок про гетьмана і явно намагаються реабілітувати його культ особи. Відозва "Громадяне Української держави!" (Громадяне Української Держави!, 1918) (рис. 1) цілком і повністю присвячена цьому завданню. Вона звертає увагу на несправедливу критику гетьмана та демонструє його чисельні досягнення, мудрість й інші видатні особисті якості.

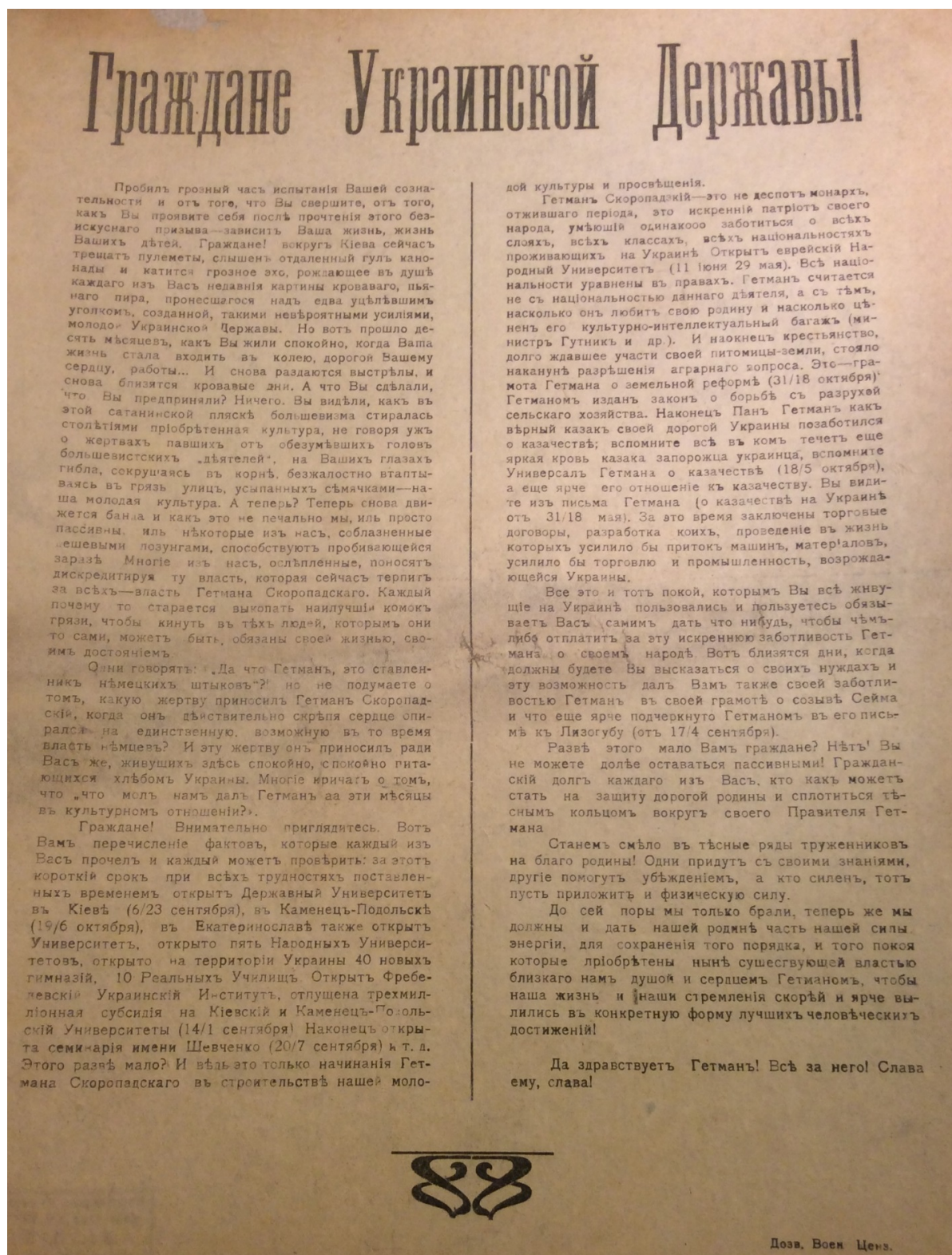

Рис. 1. Листівка "Граждане Украинской Державы!" (Граждане Украинской Державы, 1918)

Гетьману приписували такі досягнення: відновлення порядку; підтримання рівності всіх національностей, класів і релігій в Україні; проведення конкретних корисних заходів (відкриття університетів та турбота про культуру, створення національного війська, земельний закон, відновлення козацтва, торгові договори тощо). Показово, що жодного разу не згадано Раду Міністрів

або чиновницький апарат, усі заслуги приписано особисто голові держави.

Крім того, очільника держави пропаганда характеризувала багатьма позитивними якостями, такими як працьовитість, турботливість, самопожертва, справедливість, патріотизм, мудрість. Також досить своєрідними є шанобливі звертання до гетьмана, що мали під-

креслити всезагальну любов до нього. Дуже часто вживається його офіційна титулатура ("Ясновельможний пан гетьман"), пишні епітети ("могутній коваль, що вигартує нашу будуччину"), але водночас іноді зустрічаються формалізовані звертання та фрази, покликані створити образ "доброго правителя", близького до народу ("Наш Правитель", "близкий нам душой и сердцем Гетман", "Да здравствует гетман! Все за него! Слава ему, слава!").

Загалом гетьману створюють образ мудрого та працьовитого верховного лідера, певною мірою технократа, який стоїть над партіями і найвище цінує єдність і добробут держави.

Також, як і у відозвах самого гетьмана, значну увагу приділено стабільності, порядку й відбудовчим процесам, що панували в державі. Громадян закликали цінувати це і підтримувати такий стан речей. Особливо це проглядається у відозві, адресованій до чиновників (рис. 2). У ній на контрасті до більшовицьких часів заявляється, що лише чинна влада може гарантувати чиновникам спокійну працю, надії на майбутнє та заможне життя, а також "все политические и культурные блага цивилизованного человека" (К чиновникам!, 1918).

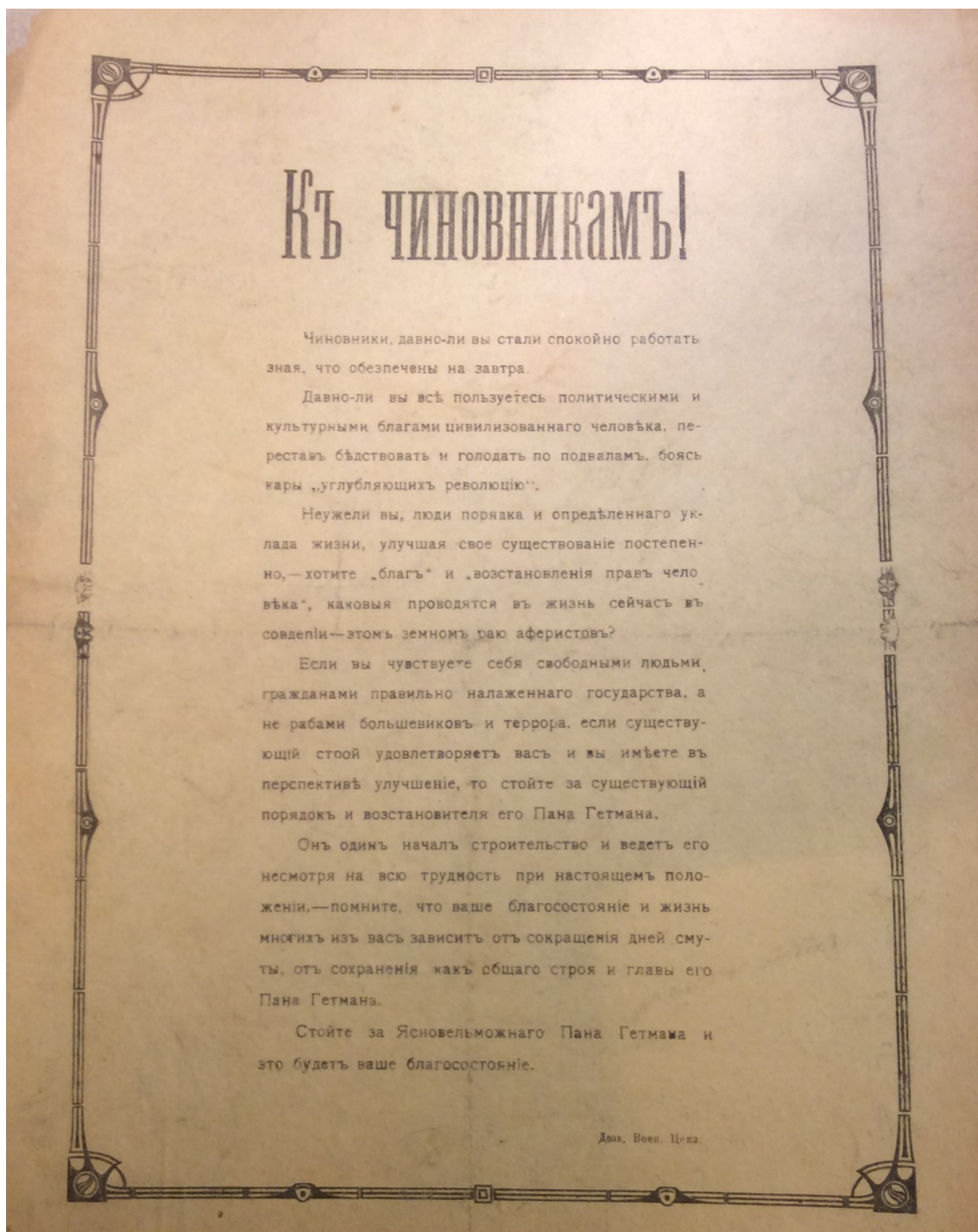

Рис. 2. Листівка "Къ чиновникамъ" (К чиновникам, 1918)

Усе це мало сформувати почуття поваги, вірності, вдячності до чинного ладу, а звідси і його підтримку населенням. З іншого боку, набагато поширенішим методом впливу на реципієнтів пропаганди у цих відозвах був вплив на почуття страху. Головним "страхопудом" у них (як і у попередніх відозвах самого гетьмана) є більшовизм. Громадянам нагадували про жахи більшовицької окупації початку 1918 р., а також повідомляли про жахи, які відбуваються в радянській Росії і погрожували, що у випадку падіння влади гетьмана більшовизм повернеться, разом з анархією, терором, голодом тощо, водночас іноді згадували про жертв більшовизму, насамперед жінок і дітей, що мало викликати емоції співчуття.

Також варто звернути увагу на досить часті апеляції до релігійних почуттів громадян, що виражалося у згадках Бога ("З Богом до праці" (Громадяне!, 1918), використання його для залякування ("великий гріх перед Богом" (Пиріг та ін., 2015, с. 73)) та мотивації ("встать на защиту святой православной церкви" (Чикаленко, 2011, с. 204–205)) й іноді і для демонізації ворога ("они потеряли совесть и забыли все заветы Божественного Искупителя" (Братья!, 1918), а також звернення до історичної пам'яті, зокрема і до козацької романтики. У відозвах підкреслювали спадкоємність Української Держави Війську Запорізькому XVII–XVIII ст. та ролі Скоропадського як голови нового козацтва ("Пан Гетман как верный казак своей дорогой Украины позаботился о казачестве. Вспомните все, в ком течет еще яркая кровь казака запорожца универсал гетмана о козачестве" (Граждане Украинской Державы!, 1918).

Паралельно із цим у відозвах здійснювали дискредитацію Директорії і всього республіканського війська. Імена керівників повстання (а саме Винниченка та Петлюри) називають лише у листівці "Громадяне!" (Громадяне!, 1918) (див. рис. 3) і відразу в негативному контексті. Реципієнту повідомляють, що лідери повстання вже були при владі, що саме вони не змогли врятувати країну від більшовизму, тож, якщо вони скинуть гетьмана – ситуація повториться. Також в усіх відозвах, крім звернення до чиновників, лідерів повстання називають демагогами, які прагнуть солодкими гаслами спокусити народ заради власних політичних амбіцій і бажання влади. Щодо них вживають такі епітети як "гнусные смутьяны", "обманщики", "красномовні піддурювачі", "вороги загального ладу і дійсної державності".

Ще цікаво, що війська Директорії гетьманська пропаганда намагалася звести до статусу банд ("нетъ никакихъ республиканскихъ войскъ, а есть разбойничьи хищныя банды грабителей и насильниковъ"), надавши йому характер не політичного, а радше бандитського виступу.

Також певне місце в окремих відозвах займають спроби спростувати звинувачення в бік гетьмана, зокрема міф про те, що він запросив німців, що він експлуататор і мріє про відновлення монархії.

Усі згадані наративи мали сприяти тому, щоб населення зберігало лояльність владі і підтримувало всіма можливими методами ("Одни придутъ съ своими знаніями, другіе помогутъ убѣжденіемъ, а кто силен, тотъ пусть приложитъ и физическую силу"). Характерно, що у відозвах немає прямої вказівки йти до війська і долучатися до оборони міста. Складається враження, що головне завдання відозв – це підрив довіри до пропаганди Директорії (взагалі поширення тез "не вірте ворогу" свідчить про те, що значна частка суспільства ворогу вірить), а також елементарне досягнення лояльності

внаслідок страху зради чи саботажу з боку громадян. Особливо це демонструє листівка "Къ чиновникамъ!", що містить украй прості тези й орієнтована на найпримітивніші інстинкти державного службовця у вигляді вдячності за отримання заробітної плати й залякування урядовців жахами більшовизму, втратою стабільності та порядку. Сам факт появи такої відозви свідчить про те, що значна частина державних службовців була нелояльною до влади і співчувала Директорії. Про це йдеться й у свідченнях очевидців, зокрема М. Галаган, який був членом підпільного Військово-революційного комітету, що діяв у Києві проти Директорії, паралельно працював у міністерстві Народного здоров'я і зауважував про поширення у цьому відомстві відозв Директорії та співчуття до них (Галаган, 2005, с. 567–568).

Наступною відозвою, яку ми розглянемо, буде відозва керівництва Української народної громади. Як відомо, Українська Народна Громада (далі – УНГ) була правоконсервативною українською політичною партією, утвореною навесні 1918 р., і відіграла вкрай важливу роль під час проведення гетьманського перевороту, а члени партії в перші місяці існування Гетьманату мали велику вагу в державній політиці. П. Скоропадський стояв біля її витоків і саме ідеологія цієї партії, одним із творців якої він був, певно, найповніше відображала його власні погляди. Усупереч популярній думці, партія не зникла після перевороту (Бойко, 2019), а продовжила своє існування і, ймовірно, упродовж усього періоду існування Гетьманату залишалася послідовно вірною гетьману. Лишилася вона вірною навіть після "Федеративної грамоти", про що свідчить поява її відозви, яку ми можемо датувати 17 листопада 1918 р. відповідно до запису у щоденнику Є. Чикаленка: "Вчора по вулицях розклеювали прокламації на двох мовах від організації хліборобів-власників з М. М. Устимовичем на чолі, які у свій час посадили гетьмана" (Чикаленко, 2011). Він же наводить і її текст, але, що цікаво: зазначена відозва була надрукована й у державних періодичних виданнях, зокрема в газеті "Армія" від 17 листопада 1918 р. (Відозва, 1918, с. 4). Відозва була своєрідною відповіддю на Декларацію Директорії УНР. Вона починалася зі звинувачення Петлюри, Винниченка і Грушевського у доведенні України доби Центральної Ради до анархії й захопленні її більшовиками і, як наслідок цього, – австро-німецької окупації. Описля описували гетьманський переворот, який подавали як "волю народу, який вимагав твердої влади" і його позитивні наслідки, а саме – відбудову держави. На контрасті до цього наводили жахливе становище Великої Росії під гнітом більшовиків і, з огляду на це, громадянам надавали настанову про необхідність допомоги "братам". Що цікаво, для посилення аргументації в необхідності допомоги Росії наводили історичні приклади, зокрема Погодінську теорію переселення на Північ жителів Південно-Західної Русі ("800 років тому назад з Києва йшли наші люди на північ і створили разом з нами найбільшу в світі державу... Тепер до нас спасаються нащадки тих, хто колись пішов від нас") і велику роль вихідців з України у становленні Російської православної церкви ("Москва була посвячена благословінням владики, уродженця України"). Членів Директорії звинувачували в невдоволенні планами звільнення Росії від більшовизму і намірах розпалити нову громадянську війну. І що цікаво, щоб остаточно дискредитувати лідерів Директорії, згадали про корупційний скандал колишнього міністра продовольчих справ доби Центральної Ради М. Ковалевського (мається на увазі викрадення банкіра Авраама Доброго,

до якого побічно був залучений і М. Ковалевський). Зрештою, відозва закликала не вірити Директорії і "всім стати на захист святої православної віри, першого народного Гетьмана Рідної Матері України". Це єдиний

приклад підтримки гетьманського уряду з боку якоїсь політичної організації і його риторики загалом викладена в тому ж дусі й містить ті ж ідейні настанови, що й державна пропаганда.

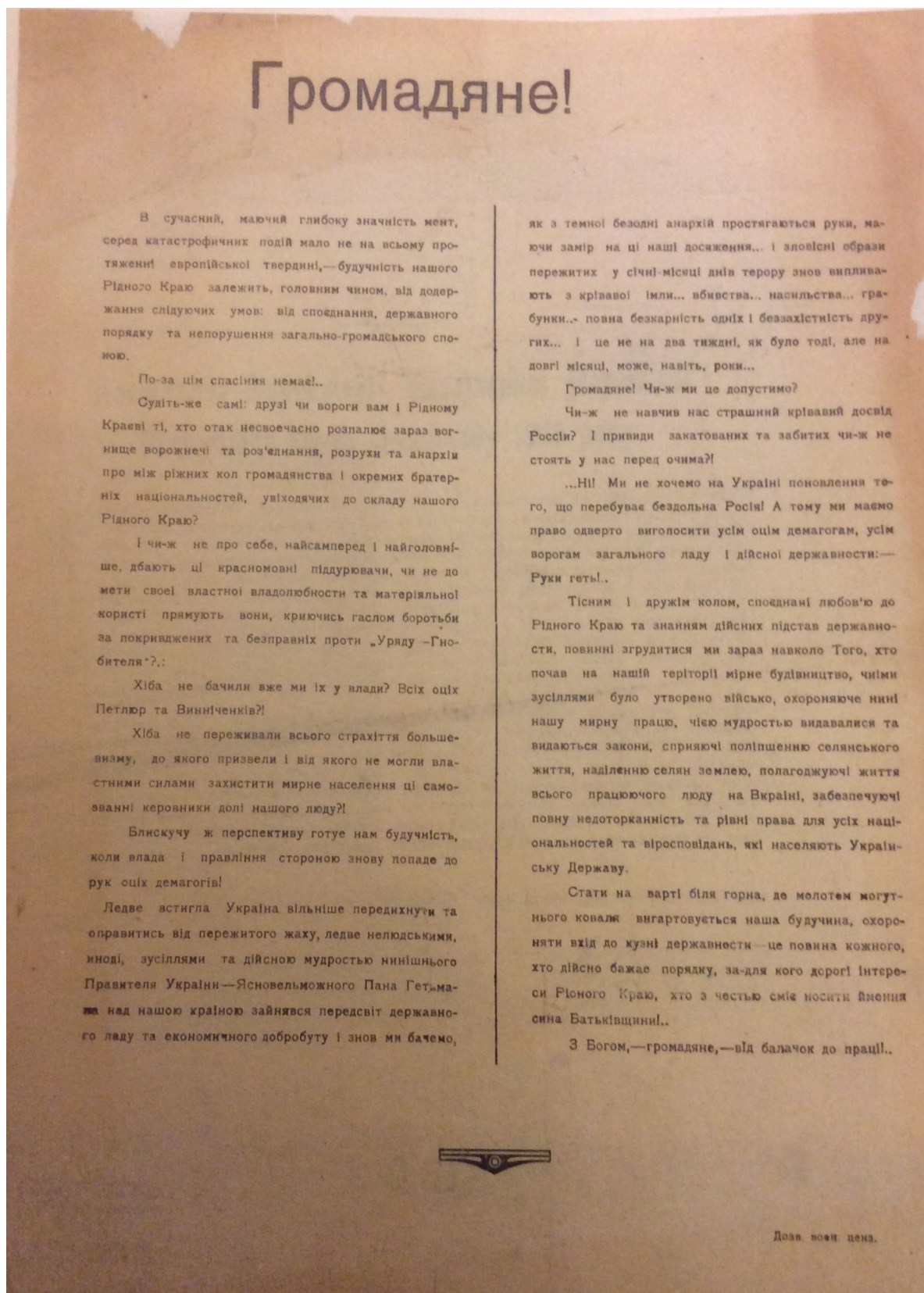

Рис. 3. Листівка "Громадяне!" (Громадяне, 1918)

Діаметрально інший характер мали відозви, випущені російськими парамілітарними структурами (офіцерські дружини у складі Особливого корпусу і добровольчі дружини у складі Національної гвардії України (Василинчук, 2021, с. 98–103)), на сили яких переважно довелося покладатися уряду в умовах майже повної відсутності власних надійних збройних сил. Незважаючи на де-юре знаходження у межах українського правового поля, зазначені формування де-факто проводили власну політику насамперед в інформаційній сфері і поповнювалися вони переважно виключно російськими офіцерськими кадрами, біженцями з Великої Росії. У Києві було утворено цілу низку бюро з формування добровольчих й офіцерських дружин, що діяли ще до початку повстання, при яких працювали відповідні пропагандистські органи, які, серед іншого, випускали й відозви.

Нами було виявлено три відозви, видані цими установами, а саме:

- "Кієвляне!" від 27 листопада 1918 р. (Кієвля[не], 1918);
- "Женщины! Вашей помощи ждет родина!" від 2 листопада 1918 р. (Женщины, вашей помощи ждет Родина, 1918);
- "Воззвание Киевской добровольческой дружины", видана до 20 листопада 1918 р. (Воззвание Киевской добровольческой дружины, 1918, с. 1).

Кожна із цих відозв була надрукована російською мовою і не мала українського перекладу. Орієнтовані вони були виключно на російське офіцерство й російських біженців в Україні. Для них характерна простота й чіткість тез, виділення більшим шрифтом важливих гасел, значна лаконічність. Отже, можемо визнати, що вони набагато краще виконували роль масової пропаганди, аніж листівки державних структур. Головним їх завданням було сприяння залучення людей до лав добровольчих дружин або, щонайменше, надання їм максимально можливої матеріальної допомоги.

Провідні гасла в листівках цього типу були пов'язані з наміром відбудови "Великої Росії". Їхня поява була закономірним наслідком "Федеративної грамоти" й організації згаданих російських формувань. Російські офіцерські кадри і біженців з радянської Росії було важко зацікавити ідеєю боротьби за незалежну Україну під владою гетьмана, тож цілком логічним кроком було їхнє залучення під зрозумілим їм гаслом боротьби за "єдину і неділиму Росію". У відозвах чітко заявляли, що офіцерів запрошують вступати в добровольчі дружини та йти в бій задля відновлення Єдиної і Великої Росії, нині спаленої більшовиками, апелюючи до почуття російського патріотизму. Згадки про Україну у двох із трьох відозв взагалі відсутні як такі, і лише в одній з них наявне гасло "... на защиту Украины, за спасение этой части великой России от большевистского ига" (Воззвание Киевской добровольческой дружины, 1918, с. 1). Що ж стосується гетьмана – то у відозвах взагалі не згадують про цього. Образ ворога у відозвах прописаний україно-лаконічно. В одній відозві ворогами названо "більшовизм і анархію", у другій – "петлюрівці і більшовики", у третій – взагалі не інформують, хто є ворогом, а просто зауважують, що він близько (Воззвание Киевской добровольческой дружины, 1918, с. 1).

Окрім апеляцій до почуття патріотизму, у всіх відозвах існувала також апеляція до почуття обов'язку та присоромлення й осуду тих, хто не бажає долучатися до лав оборонців міста. Особливо характерною в цьому сенсі є відозва "Женщины! Вашей помощи ждет родина!" (Женщины, вашей помощи ждет Родина, 1918),

звернена до жінок, хоча, правильніше сказати, до дружин російського офіцерства. У ній їх закликають агітувати своїх чоловіків вступати в добровольчі дружини. Поява такої листівки – чергове свідчення пасивного ставлення населення до мобілізації.

Неодмінним компонентом впливу на населення була апеляція до страху перед більшовиками. Хоч як ми й зауважували, у відозвах не було чітко названо ворога, проти якого необхідно буде боротися в разі вступу до лав дружин, але все ж усі відозви просякнуті почуттям ненависті до більшовизму й позиціонують його як найбільшого ворога. Узагалі, підсумовуючи зміст добровольчих відозв, можна зробити висновок, що, крім одної згадки про петлюрівців, у них взагалі нічого не видає української специфіки, і такі самі листівки могли без яких-небудь редагувань поширюватися, наприклад, у районах, зайнятих Добровольчою армією.

Останньою відозвою, яку розглянемо, є звернення головнокомандувача графа Келлера, яке, за своєю суттю, мало чим відрізняється від відозв російських добровольчих формувань (Чикаленко, 2011, с. 211–212). Єдина його відмінність – наявність досить специфічної інтерпретації України. Чітко заявлено, що існує єдиний російський народ, щоправда, у кожній місцевості є свої говірки (тобто українська мова – це говірка російської) і цей народ хочуть розділити злі люди заради своїх інтересів. Зважаючи на це, Келлер закликає обороняти Україну як частину Великої неподільної Росії. Крім того, подано інтерпретацію повстання як самовільний виступ С. Петлюри і "січовиків", які прагнуть захопити владу і з цією метою обдурюють селян. Також відозва характерна апеляцією до авторитету графа Келлера в офіцерських колах. Він заявляє про бажання підтримати чинний лад в Україні (як частині Росії) і закликає допомогти йому.

Окрім згаданих листівок, що були віднайдені і проаналізовані, очевидно, були й інші. М. Нестерович-Берг, наприклад, згадує про плакати із фотографіями 33 офіцерів, убитих, найімовірніше, повсталими селянами в Жулянах (Волков, 2001, с. 160–161). Про це ж зазначає і Р. Гуль, який брав участь в обороні міста від військ Директорії (Волков, 2001, с. 206). Причому обидва зауважують про широку розтиражованість цих фото. Очевидно, ця подія максимально використовувалась гетьманською пропагандою для деморалізації ворога, а 33 вбитих офіцери стали "сакральною жертвою" для прогетьманських сил. Про випадок з убивством добровольців оповідав і В. Андрієвський, який хоч і перебував тоді в Полтаві, але дав оцінку тому розголосу, який зробила преса довкола цього епізоду: "Зате в київській москвофільській пресі знято було великий галас із приводу замордовання, ніби повстанцями, кільканадцяти добровольців. Описувалося, що трупи їх трудно було пізнати, такі були страшні... З тої нагоди москвини урядили в Києві величезну маніфестацію. Трупи було перевезено у Володимирський собор, виставлено усім на показ й урочисто поховано. А що найголовніше – на панахиді в соборі був присутній сам "його світлість", від нього ж були вінки і т. д." (Андрієвський, 1923, с. 232–233). Додатково варто зауважити про існування досить специфічного виду відозв, які ми можемо також трактувати як прогетьманську пропаганду. Ідеться про відозви Всеукраїнського церковного собору, третя сесія якого проводила свою діяльність якраз у період антигетьманського повстання.

Під час діяльності Собору точилася жорстка боротьба між прихильниками автокефалії Православної церкви

і консервативним, переважно проросійським або помірковано-українським єпископатом. У підсумку останні отримали більшість на Соборі, що зрештою вилилося у дві відозви. У першій (від 19 листопада 1918 р.) Собор закликав народ України об'єднатися довкола гетьмана і його нового уряду заради спасіння всієї Росії, на славу Православної віри та церкви (Ульяновський, 1997, с. 312). У другій же (від 30 листопада 1918 р.) описували страхітливі картини смертовбивства, що відбувалися в Росії, та зауважували: тепер і в Україні з'явилися люди "движимые исключительно одной только жадной власти во что бы то ни стало", які хочуть "ввергнуть нашу страну в ужасы братоубийственной войны". Вони спокушають народ "разрешением безнаказанного грабежа, безнаказанного разбоя и убийства". Собор звертався до громадян із закликом залишатися християнами, законослухняними громадянами та відійти від призвідників безладу (Ульяновський, 1997, с. 313).

Дискусія і висновки

Загалом, усі прогетьманські відозви ми можемо умовно поділити за ідейно-ціннісними орієнтирами на державницькі (відозви самого гетьмана, видані державними структурами, відозва УНГ) і російські (відозви російських парамілітарних формувань, відозва графа Келлера тощо). До спільних для всіх тез належать такі:

- апеляція до страху перед більшовизмом і намагання прив'язати повстанців до більшовиків тим чи іншим способом;
- спроби знецінити ідейну основу повстання, звівши його до авантюрного бунту;
- заклики до єдності та підтримання стабільності.

Розбіжності ж між ними є досить значні і ми впевнено можемо стверджувати про існування цілком окремих пропагандистських систем, що різняться між собою ідеотемами, цільовою аудиторією, метою випуску й навіть візуальними параметрами.

Незважаючи на початок виступу Директорії, офіційний ідеологічний курс держави майже не змінився, про що свідчать ідеологічні позиції, висловлені в державницьких відозвах. Усі вони були пронизані хоч і дещо незвичним, але патріотизмом, любов'ю до рідної країни, певною мірою намагалися здійснювати пропаганду культу особи гетьмана, закликали до спокою, порядку, підтримки чинного ладу і закликали до людських почуттів вдячності владі за стабільність, добробут, налагодження державного апарату та спокійного життя, а також на почуття страху перед анархією і більшовизмом. У національному сенсі державна пропаганда не здійснювала жодних українофобських рухів, а в душі поглядів самого П. Скоропадського намагалася діяти в русі примирення і єдності між українською та російською культурами, водночас намагаючись розбудити в реципієнтів відчуття співчуття до жителів радянської Росії і, спираючись на це, викликати бажання допомогти їм ("рятувати Україну, аби врятувати Росію").

Крім того, державницькі відозви мають досить складну структуру і значну кількість тексту, раціональні й логічні, однак складність викладу, ймовірно, негативно впливала на можливість сприйняття відозв широкими масами. Загалом ми можемо зробити висновок, що ці відозви були орієнтовані на громадян, які цінували порядок і стабільність, що дала їм Українська держава і які з практичних або ідейних переконань були би зацікавлені у її збереженні і мали як мінімум українофільські погляди. Проте водночас у споминах Є. Чикаленка, Д. Донцова, М. Галагана, Б. Антоненко-Давидовича

проглядається повна втрата віри в державні інституції і страх за свою безпеку та життя через діяльність російських добровольчих дружин, що стали справжніми господарями становища в цей час.

Характерно, що ніхто із сучасників, крім Є. Чикаленка, взагалі не згадав про існування державницьких відозв. Це свідчить про відсутність значного інтересу до них, що не призвело до бажаних результатів у вигляді підтримання внутрішнього порядку в місті.

Листівки ж російського спрямування мали чітку мету (вербування добровольців у військові частини), чітко визначену цільову аудиторію, а також були методологічно виконані більш правильно, а саме – містили прості й чіткі гасла, мінімум зайвої інформації. Апелювали вони не до логіки, а до почуття любові до батьківщини (щоправда, у їхньому випадку до Росії), обов'язку та страху перед більшовизмом. Вищу методологічну якість листівок, імовірно, можна пояснити наявністю досвіду ведення агітаційної діяльності в роки Першої світової війни співробітниками бюро добровольчих та офіцерських дружин. У державних ж структурах, очевидно, працювали співробітники без відповідного досвіду і їхня пропагандистська діяльність у листівках містить ознаки схожості на газетну полемічну публіцистику, що може вказувати на попередній досвід роботи її авторів.

Пропаганда російських кіл у Києві була ворожою щодо українського руху і повністю ігнорувала державні структури Української Держави, начебто намагаючись максимально відмежуватися від них. На підставі цього можна зробити обережні твердження про наявність своєрідного ідейного конфлікту між державним апаратом і російськими військовими структурами. Підтверджують це і спомины тих офіцерів, які вступили в добровольчі дружини. Характеризуючи політичну обстановку, вони чітко відмежовували гетьмана і його уряд від добровольчих дружин, вважаючи події в Україні радше громадянською війною, у якій вони, російські офіцери, просто допомагають одній зі сторін, з огляду на свої власні інтереси (Волков, 2001).

За чисельними спогадами, агітація не виконала своє завдання і набір добровольців, як і мобілізація, повністю провалилися. В. Андрієвський, перебуваючи в Полтаві, оповідав про появу у місті чисельних утікачів від мобілізації з Києва, які тікали в Харків або Кременчук на підконтрольну Директорії територію (Андрієвський, 1923, с. 232–233), а Д. Донцов у своєму щоденниковому записі від 7 грудня 1918 р. згадував, що "російська преса виле з розпачу з приводу байдужості російського елемента на Україні, який не думає сповнити свій "долг перед родіной" (Донцов, 1954, с. 90). Причиною цього є те, що для російських офіцерів гетьман й Україна так і лишилися чужими, незважаючи на федеративну грамоту. Ближчим їм видавався Денікін і Добровольча армія. Усупереч очікуванням гетьмана, "Федеративна грамота" не дала бажаного ентузіазму. Як він зауважив у своїх спогадах, "через декілька днів після Грамоти великоруські кола вже ніякої України абсолютно не визнавали" (Скоропадський, 2016, с. 318), а відтак і гетьман не був для них потрібен.

Незадовільний стан пропаганди всіх прогетьманських сил визнавали й сучасники: "Никто не подумал о лозунгах для агитации. Неужели лозунги правых зубров могут конкурировать с лозунгами петлюровцев и большевиков. Не мудрено, что притока добровольцев нет" (Пученков, 2011).

Список використаних джерел

- Андрієвський, В. (1923). *З минулого. Т. 2. Від гетьмана до Директорії. Ч. 1. Гетьман*. Видавництво "Українське слово".
- Бойко, О. (2019). Українська народна громада. У В. Смолій. *Енциклопедія історії України: Україна – Українці* (Кн. 2). Наукова думка. http://www.history.org.ua/?termin=Ukrainska_nar_hromada.
- Братя! (1918). Відділ стародруків. Колекція листівок, (№ 810), Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського, Київ, Україна.
- Буравченков, А. (2008). Гетьман П. Скоропадський і Білий рух. У В. Верстюк (Ред.), *Гетьманат Павла Скоропадського: історія, поста-ті, контрверсії* (с. 79–80). Видавництво Олени Теліги.
- Василинчук, А. (2021). Аналіз безздатності гетьманських парамілітарних структур під час повстання директорії (листопад-грудень 1918 р.). У *IstMilita: військова історія України та світу* (с. 98–103). Історичний факультет КНУ імені Тараса Шевченка.
- Відозва! (1918). Відділ стародруків. Колекція листівок (№ 3094), Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського, Київ, Україна.
- Відозва! (1918, 17 листопада). *Армія*, 4.
- Воззвання Киевской добровольческой дружины. (1918, 20 листопада). *Армія*, 1.
- Волков, С. (Ред.). (2001). *1918 год на Украине*. Центрполиграф.
- Галаган, М. (2005). *З моїх споминів (1880-ті – 1920 р.)*. Темпора.
- Громадяне! (1918). Відділ стародруків. Колекція листівок (№ 3100), Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського, Київ, Україна.
- Громадяне! (1918). Відділ стародруків. Колекція листівок (№ 3101), Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського, Київ, Україна.
- Гудима, В. (2010). Інформаційно-агітаційна діяльність місцевих органів влади в Подільській губернії доби Директорії Української Народної Республіки (1919 р.). У О. Завальнюк, В. Войтенко, & Л. Баженов (Ред.) та ін. *Матеріали XIII Подільської історико-краєзнавчої конференції* (с. 420–426). Кам'янець-Подільський Національний університет імені І. Огієнка.
- Донцов, Д. (1954). *Рік 1918*. Гомін України.
- Женщины, вашей помощи ждет Родина. (1918). Відділ стародруків. Колекція листівок (№ 808), Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського, Київ, Україна.
- К чиновникам! (1918). Відділ стародруків. Колекція листівок (№ 3127), Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського, Київ, Україна.
- Киевляне! (1918). Відділ стародруків. Колекція листівок (№ 803), Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського, Київ, Україна.
- Лук'янець, К. (2019). Агітаційно-пропагандистська аркушева література Директорії УНР (листопад 1918 р. – січень 1919 р.). *Сіверянський літопис*, 2, 97–105. http://nbuv.gov.ua/UJRN/sl_2019_2_10
- Любовець, О. (2013). Політична опора гетьманату П. Скоропадського. *Український історичний журнал*, 3, 31–44.
- Малиновський, Б. (2023). Політична пропаганда в Україні (1918): гетьманський уряд і більшовики. *Вісник Черкаського університету*, 1, 110–119.
- Малыревский, А. (1923). На перекрестках. П. П. Скоропадский и его время. *Архив гражданской войны*, 2, 103–142.
- Матяш, І. (2019). *Іноземні представництва в Україні (1917–1919 рр.): державна місія та повсякденність*. Інститут історії України НАН України.
- Надтока, О. (Упор.). (2018). *Українська революція 1917–1921 років у волянцях*. ДП "Інформ.-аналіт. агентство".
- Наказ армії Української Держави № 247. (1918, 15 листопада). Ф. 1074 "Міністерство військових справ Української Держави, м. Київ" (Оп. 2, Спр. 37, Арк. 245), Центральний державний архів вищих органів влади та управління України, Київ, Україна.
- Павлов, Д. (2015). Теорія політичної пропаганди Г. Лассвелла. *Панорама політологічних студій*, 13, 40–46. <https://www.politologia-rdgu.ru.ua/images/pan13/40.pdf>.
- Панасюк, Р. (2010). Агітаційна діяльність УНС та її вплив на настрої українського населення. У О. Лукашевич, Т. Нагайко (Упор.). *Історія повсякденності: теорія та практика* (с. 124–126). ДВНЗ "Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди". <http://history.org.ua/LiberUA/978-966-2464-02-3/978-966-2464-02-3.pdf>
- Пірір, Р. (2011). Джерела з історії Української революції 1917–1921 років: періодична преса. *Архів України*, 4, 132–145. http://nbuv.gov.ua/UJRN/ay_2011_4_12
- Пірір, Р., Бойко, О., Гриценко, А., Кудлай, О., Лупандін, О., Маковська, Н., Осташко, Т., & Щусь, О. (2015). *Українська Держава (квітень – грудень 1918 року). Документи і матеріали* (Т. 2). Темпора.
- Пученков, А. (2011). Киев в конце 1918 г.: падение режима гетмана П. П. Скоропадского. *НИР*, 2, 57–72.
- Скоропадський, П. (2016). *Спогади: кінець 1917 – грудень 1918*. Наш формат.
- Ульяновський, В. (1997). *Церква в Українській Державі 1917–1920 рр. (доба Гетьманату Павла Скоропадського)*. Либідь.
- Цветков, В. (Ред.). (2007). *Граф Келлер*. Посев.
- Чикаленко, Є. (2011). *Щоденник (1907–1917)*. Темпора.
- Lasswell, H. (1927). *Propaganda technique in the world war*. Alfred A. Knopf.
- Buravchenkov, A. (2008). Hetman P. Skoropadskyi and the White Movement. In V. Verstiuk (Ed.), *The Hetmanate of Pavlo Skoropadskyi: History, Figures, Controversies* (pp. 79–80). Olena Teliha Publishing [in Ukrainian].
- Vasylynychuk, A. (2021). Analysis of the combat readiness of hetman paramilitary structures during the Directory uprising (November–December 1918). In *IstMilita: Military History of Ukraine and the World* (pp. 98–103). Faculty of History, Taras Shevchenko National University of Kyiv [in Ukrainian].
- Appeal! (1918). Department of Rare Books. Postcard Collection (No. 3094), National Library of Ukraine named after V. I. Vernadskyi, Kiev, Ukraine [in Ukrainian].
- Citizens of the Ukrainian State! (1918). Department of Rare Books. Postcard Collection (No. 3100), National Library of Ukraine named after V. I. Vernadskyi, Kiev, Ukraine [in Russian].
- Citizens! (1918). Department of Rare Books. Postcard Collection (No. 3101), National Library of Ukraine named after V. I. Vernadskyi, Kiev, Ukraine [in Ukrainian].
- To the Officials! (1918). Department of Rare Books. Postcard Collection (No. 3127). National Library of Ukraine named after V. I. Vernadskyi, Kiev, Ukraine [in Russian].
- Kyiv citizens [sic]! (1918). Department of Rare Books. Postcard Collection (No. 803). National Library of Ukraine named after V. I. Vernadskyi, Kiev, Ukraine [in Russian].
- Women, your help is waited by the Motherland! (1918). Department of Rare Books. Postcard Collection (No. 808). National Library of Ukraine named after V. I. Vernadskyi, Kiev, Ukraine [in Russian].
- Brothers! (1918). Department of Rare Books. Postcard Collection (No. 810). National Library of Ukraine named after V. I. Vernadskyi, Kiev, Ukraine [in Russian].
- Volkov, S. (Ed.). (2001). *The year 1918 in Ukraine*. Tsentrpolihraf [in Russian].
- Halahan, M. (2005). *From my memories (1880s – 1920s): Documentary and artistic publication*. Tempora [in Ukrainian].
- Hudima, V. (2010). Informational and agitational activities of local authorities in the Podil Province during the Directory era of the Ukrainian People's Republic (1919). In O. Zavalniuk, V. Voytenko, & L. Bazhenov (Eds.), *Proceedings of the XIII Podil Historical and Local History Conference* (pp. 420–426). Kamianets-Podilskyi Ivan Ohlenko National University [in Ukrainian].
- Dontsov, D. (1954). *The year 1918, Kyiv*. "Homin Ukrainy" Publishing House [in Ukrainian].
- Lukyanets, K. (2019). Agitation and propaganda leaflets of the Directory of the Ukrainian People's Republic (November 1918 – January 1919). *Syverianskyi Litopys*, 2, 97–105. http://nbuv.gov.ua/UJRN/sl_2019_2_10 [in Ukrainian].
- Liubovets, O. (2013). Political basement of the Hetmanate of P. Skoropadskyi. *Ukrainian Historical Journal*, 3, 31–44 [in Ukrainian].
- Malynovskyi, B. (2023). Political propaganda in Ukraine (1918): Hetman's government and Bolsheviks. *Cherkasy University Bulletin*, 1, 110–119 [in Ukrainian].
- Malayevskyi, A. (1923). At the crossroads. P. P. Skoropadskyi and his time. *Archive of the Civil War*, 2, 103–142 [in Russian].
- Matias, I. (2019). *Foreign representations in Ukraine (1917–1919): state mission and everyday life*. Institute of History of Ukraine [in Ukrainian].
- Nadtoka, O. (Ed.). (2018). *The Ukrainian Revolution of 1917–1921 in leaflets: collection of documents (to the 100th anniversary of the Battle of Kruty)*. DP "Inform.-analytical agency" [in Ukrainian].
- Pavlov, D. (2015). Theory of political propaganda of H. Lasswell. *Panorama of Political Studies*, 13, 40–46 [in Ukrainian]. <https://www.politologia-rdgu.ru.ua/images/pan13/40.pdf>
- Panasliuk, R. (2010). Agitational activities of the Ukrainian Nationalists' Union and its influence on the mood of the Ukrainian population. In O. Lukashkevych, & T. Nahayko (Eds.), *History of Everyday Life: Theory and Practice* (pp. 124–126). Pereiaslav-Khmelnytskyi State Pedagogical University named after Hryhorii Skovoroda [in Ukrainian]. <http://history.org.ua/LiberUA/978-966-2464-02-3/978-966-2464-02-3.pdf>
- Pyrh, R. (2011). Sources to the history of the Ukrainian revolution of 1917–1921: periodical press. *Archives of Ukraine*, 4, 132–145 [in Ukrainian]. http://nbuv.gov.ua/UJRN/ay_2011_4_12
- Puchenkov, A. (2011). Kyiv at the end of 1918: the fall of the regime of Hetman P. P. Skoropadskyi. *NIIR*, 2, 57–72 [in Russian].
- Skoropadskyi, P. (2016). *Memoirs: the end of 1917 – December 1918*. Nash Format [in Ukrainian].
- Ulyanovsky, V. (1997). *The Church in the Ukrainian State 1917–1920: (the era of Hetmanate of Pavlo Skoropadskyi): tutorial for students of higher educational institutions*. Libid [in Ukrainian].
- Tsvetkov, V. (Chief ed.). (2007). *Граф Келлер*. Posev [in Russian].
- Chykalenko, Ye. (2011). *Diary (1907–1917)*. Tempora [in Ukrainian].
- Order to the army of the Ukrainian State No. 247. (15.11.1918). F. 1074 "Ministry of Military Affairs of the Ukrainian State, Kyiv" (Op. 2, Case 37, P. 245), Central State Archive of Higher Authorities and Administration of Ukraine, Kyiv, Ukraine [in Ukrainian].
- Appeal! (1918, November 17). *Army*, 4 [in Ukrainian].
- Proclamation of the Kyiv Volunteer Squad. (1918, November 20). *Army*, 1 [in Ukrainian].
- Pyrh, R. et al. (2015). *Ukrainian State (April – December 1918). Documents and materials*. (Vol. 2). Tempora [in Ukrainian].

Отримано редакцію журналу / Received: 12.11.2024
Прорецензовано / Revised: 06.12.2024
Схвалено до друку / Accepted: 27.12.2024

Artem VASYLYNCHUK, PhD Student
ORCID ID: 0000-0001-6379-116X
e-mail: a.vasylynchuk@ukma.edu.ua
National University of Kyiv-Mohyla Academy, Kyiv, Ukraine

PROPAGANDA IN LEAFLETS OF HETMAN'S FORCES DURING ANTI-HETMAN UPRISING (NOVEMBER–DECEMBER 1918)

B a c k g r o u n d . The beginning of the Anti-Hetman uprising in November 1918 had become a serious challenge for the Ukrainian State and prompted it to rapidly take military and propagandistic measures to stop the spread of the revolt and finally crush it. One of the most important directions of propaganda at that time was leaflets, which were a useful instrument for spreading propaganda ideas and guidance to the masses. These leaflets could represent the political ideology of one side of the conflict, the image of the enemy, the causes of the conflict, and the urgent needs of that side. Therefore, in a relatively short period of the Anti-Hetman uprising in Kyiv, leaflets were issued by both the government and pro-Russian military structures that supported the Hetman's government during the uprising. The examination of these leaflets provides the possibility to discover the ideology of the pro-Hetman forces, their vision of the future of Ukraine, and their urgent needs, as well as to understand public opinion at the time. The aim of the study is an analysis of the propaganda of the pro-Hetman forces during the Anti-Hetman Uprising using the methodology of H. Lasswell.

M e t h o d s . The research is based on a combination of general scientific methods (analysis, synthesis, induction, deduction) and specialized historical methods, as well as content analysis and Harold Lasswell's methodology for studying propaganda.

R e s u l t s . During the research were established the existence of 11 leaflets issued by pro-Hetman forces during the Anti-Hetman Uprising, which can be classified into two major groups: state-oriented and Russian. Were analyzed the ideological messages expressed in the leaflets, were identified typical propaganda techniques used in the leaflets to influence human consciousness, also were examined through the prism of these leaflets the images of the enemy, image of the Ukrainian State, and image of Pavlo Skoropadsky.

C o n c l u s i o n s . Were discovered that two major groups mentioned before were very different as in methodology of organization of propaganda in leaflets, as in ideas mentioned in them. In particular, despite the Federation Charter of 14.11.1918, the state-oriented leaflets continued to maintain a Ukraine-centric stance, and most of them showed no visible Russophilic influence. Additionally, the personality cult of Pavlo Skoropadsky played a significant role in these leaflets. On the other hand, the Russian leaflets contained almost no mention of Ukraine or Pavlo Skoropadsky. It was also established that the Ukrainian State received support from Orthodox Church hierarchs through the issuance of relevant proclamations.

K e y w o r d s : Anti-Hetman uprising, Ukrainian revolution, propaganda, information policy, leaflets, The Directorate of Ukrainian People's Republic, Pavlo Skoropadskyi.

Автор заявляє про відсутність конфлікту інтересів. Спонсори не брали участі в розробленні дослідження; у зборі, аналізі чи інтерпретації даних; у написанні рукопису; або в рішенні про публікацію результатів.

The author declares no conflicts of interest. The funders had no role in the design of the study; in the collection, analyses, or interpretation of data; in the writing of the manuscript; or in the decision to publish the results.